

УДК 811.161.2'367

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.2.3>

О. М. ПОХИЛЮК

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української філології,

Комунальний заклад вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»,

м. Вінниця, Україна

Електронна пошта: olhovaolena@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2786-4055>

ПОЕТИЧНИЙ ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ КОГНІТИВНО-ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті розглянуто поетичний текст крізь призму когнітивно-лінгвістичної парадигми, яка ставить у центр дослідження зв'язок мови, мислення й культури. Авторка підкреслює, що мова в межах когнітивного підходу функціонує як інструмент репрезентації та концептуалізації дійсності, а поетичний текст є особливою формою її вербального втілення. У контексті сучасного лінгвістичного аналізу поезії особливу увагу приділено таким поняттям, як концепт, концептуальна метафора, образна схема, ментальний простір і фрейм.

Значне місце в аналізі займає теорія концептуальної метафори (Лейкофф, Джонсон), яка вказує на глибинну метафоричність людського мислення. У поетичному дискурсі метафора розглядається як механізм когнітивного структурування реальності, здатний передавати абстрактне через конкретне. Авторка наводить приклади того, як метафоричне й символічне моделювання створює семантичну глибину тексту, посилює культурну специфіку образів та сприяє інтерпретації за допомогою інтуїтивних когнітивних сценаріїв.

Особливий акцент зроблено на ментальних просторах і концептуальному блендингу як інструментах поетичного мислення, що дозволяють поєднувати різнорівневі концепти в межах єдиної образної структури. Крім того, проаналізовано роль інтертекстуальності, синтаксичних інновацій, таких як енжамбеман, та інших поетичних засобів (ритм, алітерація, анафора, парадокс), які виступають не лише стилістичними прийомами, а й когнітивними механізмами активізації уваги, пам'яті, асоціативного мислення.

Обґрунтовано, як саме поетичне мовлення функціонує як засіб культурної пам'яті, світоглядного кодування та естетичного структурування досвіду. Авторка узагальнює, що поетичний текст постає як складна когнітивно-культурна конструція, яка не лише відображає дійсність, а й творить її концептуальні моделі у свідомості адресата. Увага до поетичних засобів у такому підході дозволяє виявити нові способи мислення через мову та нові моделі рецептивної взаємодії між текстом і читачем.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, поетичний текст, концептуальна метафора, ментальний простір, образність, когнітивна поетика.

Поставлення проблеми. Сучасна лінгвістика дедалі частіше звертається до аналізу поетичного тексту не лише як естетичного явища, а як особливого типу мовлення, який репрезентує глибокі когнітивні процеси, зокрема концептуалізацію, категоризацію, метафоризацію та інші механізми мислення. Проте традиційні підходи до поезики часто залишаються в межах формального або стилістичного аналізу, не враховуючи взаємозв'язку між мовними структурами та ментальними репрезентаціями. У цьому контексті постає необхідність переосмислення самого поетичного тексту як складної когнітивно-дискурсивної структури, що реалізує інтелектуальні, емоційні та культурні моделі через мову.

Саме тому, на нашу думку, актуальним є вивчення поетичного тексту з позицій

когнітивної лінгвістики – зокрема аналіз тих мовних засобів, які слугують інструментами пізнання, інтерпретації та моделювання світу в художньому дискурсі. Проблема полягає в недостатній розробленості системного підходу до вивчення когнітивної специфіки поетичного мовлення в українському науковому просторі.

Аналіз попередніх досліджень. Особливу зацікавленість до вивчення поетичного мовлення як об'єкта лінгвістики виявляли такі дослідники, як Р. Якобсон, І. Виноградов, Л. Щерба, Ю. Лотман, які заклали основи функціонального й структурно-стилістичного аналізу художнього тексту. У межах когнітивної парадигми новий етап досліджень започаткували Дж. Лакофф і М. Джонсон, які інтерпретували метафору як базовий механізм концептуалізації.

Питання співвідношення мови, мислення та культури, зокрема в контексті поезики, активно розробляють сучасні польські й українські вчені. Серед них варто назвати Е. Зелінську, яка висвітлює теоретичні засади когнітивної поезики та простежує взаємодію мовної форми й ментальної репрезентації у віршовому тексті [Zielińska]; М. Ковальську, яка аналізує інтерпретацію поезії крізь призму концептуального фрейму [Kowalska]; Т. Мая, який розкриває роль концептуальної метафори як механізму поетичного мислення [Maj]; А. Мастальського, котрий досліджує когнітивну роль синтаксичних зрушень, зокрема енжамбеману [Mastalski]; К. Кібського, який наголошує на когнітивному потенціалі граматичних структур поетичного мовлення [Kibski].

В українському мовознавстві когнітивно-лінгвістичні підходи до аналізу поетичних текстів застосовують О. Коваленко (методологічні основи когнітивної поезики) [Коваленко], І. Мельник (метафоричне мислення у сучасній українській поезії) [Мельник], Л. Гриценко (когнітивна образність поетичного мовлення) [Гриценко], Т. Дяченко (концептуальна метафора як інструмент дискурсивного моделювання) [Дяченко], Н. Іванова (когнітивна символіка у віршовому тексті) [Іванова] та ін.

Метою статті є комплексне теоретичне обґрунтування доцільності розгляду поетичного тексту як об'єкта когнітивно-лінгвістичного аналізу, а також виявлення основних мовних і когнітивних засобів, що репрезентують процеси концептуалізації, метафоризації, структурування образності та смислової глибини в поетичному мовленні, аргументування того, що поетичний текст не лише відображає естетичне бачення світу, а й реалізує складні ментальні процеси, пов'язані з осмисленням, переосмисленням і культурною інтерпретацією дійсності через мову.

Виклад основного матеріалу. Когнітивна лінгвістика як міждисциплінарний напрям мовознавства фокусується на взаємозв'язку мови й мислення, а також на ролі мови як інструменту концептуалізації реальності. У центрі її уваги – мова як репрезентативна система, що відображає ментальні структури, які людина формує на основі досвіду та чуттєвого сприйняття. Основними поняттями когнітивної лінгвістики

вважаються концепт, метафора, образна схема, ментальний простір, фрейм, категоризація.

Один із засновників когнітивного підходу Дж. Лакофф зазначав, що «повсякденне мислення є принципово метафоричним», тобто ми розуміємо й структуруємо один концепт через інший [Цит за: Nowak : 121]. Цей принцип знайшов практичне застосування в поетичній мові, де метафоризація виступає не тільки стилістичним прийомом, а й базовим механізмом концептуалізації абстрактного через конкретне [Maj : 82].

Когнітивна поезика як галузь, що постала на перетині когнітивної лінгвістики та літературознавства, розглядає літературний текст не лише як естетичний об'єкт, а як когнітивний сценарій, у межах якого читач виконує ментальні операції інтерпретації [Zielińska : 49]. Ця перспектива дає змогу розкрити внутрішні ментальні структури, що стоять за образністю поетичного мовлення.

М. Ковальська підкреслює, що «когнітивна лінгвістика дозволяє простежити, як читач формує образну картину світу, базуючись на власному досвіді» [Kowalska : 98]. Відтак, аналіз тексту стає актом реконструкції концептуальної структури, яку активує мова поезії. Образність у такому підході не є лише вербальним засобом, а відображенням способу когнітивного осмислення дійсності [Wiśniewski : 62].

Особливу увагу в когнітивній лінгвістиці привертає поняття ментального простору – тимчасової структури знань, яка створюється під час мовної діяльності. У поетичному тексті ментальні простори нерідко виявляються через синтаксичну фрагментацію, метафору, символ, а також через особливості енжамбеману, які, як зазначає А. Мастальський, можуть бути засобом «когнітивної мобілізації уваги читача» [Mastalski : 91].

Українські дослідники також активно використовують когнітивний інструментарій у поетології. Зокрема, І. Мельник наголошує, що метафоричне мислення є не лише результатом поетичної гри, а й способом світоглядної інтерпретації світу через мову [Мельник : 62]. Л. Гриценко розглядає образність як когнітивну категорію, що відображає взаємодію між мовною формою та ментальною репрезентацією [Гриценко : 33].

Символіка поетичного тексту, згідно з Н. Івановою, має концептуальну природу, оскільки символ активує комплекс когнітивних сценаріїв, що ведуть до багатшарового тлумачення [Іванова : 52]. Це підтверджує й Т. Дяченко, вказуючи на важливість концептуальної метафори в побудові смислової глибини сучасної української поезії [Дяченко : 78].

У західному літературознавстві, як зазначає М. Бернацкі, текст розглядається як партитура, де «літературне розгортання є водночас когнітивним актом конкретизації» [Bernacki : 150]. Це твердження перегукується з підходами когнітивної поетики, де читання – це процес конструювання смислу на основі інтерпретаційних ресурсів читача.

Загалом, когнітивна лінгвістика дозволяє осмислювати поетичний текст як когнітивний артефакт, у якому вербальна форма є провідником ментального досвіду. Як пише Е. Зелінська, когнітивна поетика – це «наука про взаємодію мови, мислення й естетичної свідомості» [Zielińska : 47].

Однією з ключових засад когнітивної лінгвістики є визнання глибокого зв'язку між мовою, мисленням і культурою. Мова в цьому аспекті розглядається не як ізольована система, а як форма репрезентації й водночас трансформації досвіду, що формується в межах певної культури. Такий підхід спростовує картезіанське уявлення про мову як автономну граматичну структуру, натомість пропонує динамічну модель мовлення, яка є тісно пов'язаною з когнітивною діяльністю людини.

Згідно з когнітивною лінгвістикою, мова – це «дзеркало розуму» [Zielińska : 46], яке відображає не лише індивідуальні уявлення, а й колективну картину світу, вироблену спільнотою. У цьому сенсі кожен мовний акт є також актом культурної ідентифікації, виявом спільних когнітивних моделей, фреймів і концептуальних схем.

Т. Май, аналізуючи концептуальні метафори в поезії, стверджує, що саме вони найяскравіше репрезентують ціннісні та світоглядні установки певної культури. Наприклад, метафора «життя – це подорож» не лише є мовною конструкцією, а й відображає глибоко вкорінену в європейській культурі ідею телеології – спрямованості до мети [Мај : 84].

Таке розуміння мови як когнітивно-культурного інструменту знайшло відображення й у сучасній когнітивній поетиці. Як зазначає М. Ковальська, «поетичні тексти є не просто формою індивідуального самовираження, а моделями когнітивної взаємодії між автором, текстом і читачем, опосередкованими культурними сценаріями» [Kowalska : 99]. Своєю чергою, А. Мастальскі підкреслює, що навіть синтаксичні явища, наприклад, енжамбеман, можуть бути носіями культурно маркованого досвіду через ритміко-семантичну організацію тексту [Mastalski : 94].

Відтак, культура не просто задає контекст для мовної комунікації – вона структурує саму можливість мислення й мовного вираження. Це положення підтверджується й у працях українських дослідників. Наприклад, Н. Іванова зазначає, що «символіка поетичних текстів ґрунтується на національно-культурних архетипах, які активуються через мову як засіб інтерпретації» [Іванова : 53]. Інакше кажучи, культура визначає не лише тематику, а й когнітивну інфраструктуру тексту.

Важливим поняттям у цьому контексті є категоризація – здатність групувати об'єкти, явища чи досвід за певними ознаками. У різних культурах категоризація може суттєво відрізнятися, що пояснює різноманіття мовних картин світу. Як зауважує П. Вішневскі, «мовна образність відображає когнітивні схеми, які залежать від культурного оточення мовця» [Wiśniewski : 63]. У поезії це проявляється, зокрема, у використанні етноспецифічних метафор та символів, що потребують глибокої культурної компетенції для розуміння.

Особливу роль у взаємозв'язку мови та культури відіграє інтертекстуальність. А. Окопєнь-Славінська наголошує, що інтертекстуальність функціонує як форма культурної пам'яті, за допомогою якої мова відтворює, модифікує та передає культурні смисли [Okopień-Sławińska : 7]. Через алюзії, цитати, перефразування мова стає інструментом культурного діалогу, де кожен новий текст взаємодіє з уже наявними культурними матрицями.

Ця теза перегукується з дослідженням К. Кібського, який зазначає, що «граматичні структури не є нейтральними, вони відображають ієрархію цінностей і способи

світосприйняття» [Kibski : 5]. У межах когнітивної лінгвістики це означає, що навіть синтаксис може бути культурно зумовленим і слугувати маркером ідеологічної чи символічної позиції мовця.

Традиції когнітивної лінгвістики також активно інтегруються з новітніми цифровими інструментами аналізу. А. Карлінська та співавтори наголошують на тому, що корпусні інструменти дозволяють виявити типові когнітивні патерни, притаманні тій чи тій культурі, що засвідчує зв'язок мови з соціокультурним контекстом [Karlińska : 297].

У зв'язку з цим досить актуальним стає поняття когнітивної конкретизації, яке висуває М. Бернацкі. Він розглядає художній текст як «партитуру» для уяви читача, яка активується через культурно обумовлені когнітивні ресурси. Згідно з Бернацкім, «інтерпретація не є об'єктивною декодувальною процедурою, вона залежить від когнітивного апарату інтерпретатора, сформованого у конкретному культурному середовищі» [Bernacki : 152].

У контексті поетичного тексту культура функціонує не лише як джерело тем чи образів, а як система нормативів сприйняття. Це спостерігаємо й у працях Л. Гриценко, яка вказує, що когнітивна образність у поезії є способом культурного кодування індивідуального досвіду [Гриценко : 35].

Отже, когнітивна лінгвістика відкриває нові горизонти в розумінні мови не лише як механізму мислення, а й як культурного феномену. Мовні структури, семантика, метафори – усе це постає як результат взаємодії когнітивного досвіду індивіда та колективної культурної свідомості. Мова стає простором, у якому мислення набуває культурної форми, а культура – ментального змісту. Ця триєдина система – мова, думка, культура – постає не як фіксована структура, а як динамічний простір взаємодії, де відбувається як пізнання світу, так і творення нових смислів.

У межах когнітивної лінгвістики аналіз художнього тексту, зокрема поетичного, базується на припущенні, що мова є інструментом пізнання світу, репрезентації досвіду та структурування концептуальних схем, які мають ментальну природу. Відтак, художній текст трактується як результат мовної об'єктивації

внутрішнього світу автора, його світогляду та емоційного досвіду, а також як засіб активізації когнітивних процесів у свідомості читача.

Однією з фундаментальних теорій когнітивного підходу є теорія концептуальної метафори, запропонована Лейкоффом і Джонсоном. Ця теорія набула широкого поширення у літературознавстві, зокрема в поетикознавчих студіях. Поетичний текст, згідно з цією концепцією, є простором, де метафори не лише прикрашають мовлення, а й структурно формують нові смисли. Як зазначає Т. Май, концептуальні метафори «виявляють когнітивні матриці поетичного осмислення дійсності» [Maj : 83]. У поезії вони відіграють роль «пізнавальних фільтрів», які допомагають читачеві інтерпретувати абстрактні категорії через образні схеми.

Наприклад, поширена метафора «життя – це шлях» реалізується у поезії у формі мотивів подорожі, дороги, пунктів призначення, поворотів і перешкод. Т. Май зауважує, що «метафора набуває інтерпретаційної ваги лише в межах культурно маркованого концептуального поля» [Maj : 85], підкреслює важливість врахування культурного контексту при аналізі художнього тексту.

Ще однією вагомою теорією є фреймова семантика, яка дозволяє аналізувати поетичний текст як систему смислових кадрів, що активують певний обсяг енциклопедичних знань. Фрейм – це структура, яка дозволяє інтерпретувати мовні одиниці через призму досвіду. У поезії фрейми можуть активуватися завдяки ключовим словам, образам чи ритмічній структурі. М. Ковальська демонструє, як через фреймові структури реалізується інтерпретація тексту, зазначаючи, що «читач не просто розуміє текст, він проектує на нього свій фрейм досвіду, що зумовлює варіативність інтерпретації» [Kowalska : 101].

Особливо важливим для поезики є поняття ментальних просторів, розроблене Ж. Фоконьє та М. Тернером. Вони запропонували модель *blending* – «когнітивного злиття» або ментального змішування, у межах якого концепти з різних ментальних просторів поєднуються, утворюючи нові смисли. У поезії такий процес набуває виявлення через парадоксальні образи, стилістичні зсуви та інтертекстуальність. Наприклад, А. Окопєнь-Славінська

зазначає, що «інтертекстуальність у поезії функціонує як форма ментального змішування, де новий смисл виникає на стику текстових світів» [Okorień–Sławińska : 8].

Теорія ментальних просторів дозволяє дослідити, як поет формує метафору не як сталу одиницю, а як результат актуального когнітивного процесу. Це дозволяє аналізувати поетичний текст не лише як фіксований об'єкт, а як динамічну когнітивну конструкцію. Так, І. Мельник зазначає, що «метафоричне мислення у сучасній українській поезії є актом творчого поєднання віддалених концептів, що створює ефект когнітивного резонансу» [Мельник : 63].

Окремим напрямом найновіших досліджень є когнітивна поетика, яка поєднує лінгвістичний аналіз з літературознавчим, дозволяючи інтерпретувати поезію через ментальні структури, які формуються внаслідок взаємодії автора й читача. Як зазначає Е. Зелінська, «когнітивна поетика досліджує, як текст активує ментальні операції, що ведуть до створення поетичної смислової реальності» [Zielińska : 50]. Поезія в цьому аспекті постає не лише як естетичний феномен, а як когнітивна діяльність, що активізує механізми уваги, пам'яті, уяви.

Особливого значення в межах когнітивної поетики набуває просторова концептуалізація, що полягає в описі абстрактних станів через конкретні образи простору. Як зазначає Л. Гриценко, «поетичне осмислення емоційних станів часто реалізується через проєкцію тілесного досвіду в просторових координатах» [Гриценко : 32]. Наприклад, депресія може описуватись як «темний провал» або «замкнений простір», що вказує на активацію тілесних схем (container image schema, verticality schema тощо).

Інтеграція когнітивного підходу з корпусною методологією – ще один важливий етап розвитку. У цьому сенсі заслуговує на увагу праця А. Карлінської та співавторів, де показано, як частотний аналіз образів, лексем і метафоричних конструкцій допомагає виявити домінуючі когнітивні патерни поетичного тексту [Karlińska : 303]. Ці патерни, у свою чергу, вказують на глибинні культурні архетипи й ідеологеми.

Підхід К. Кібського до «граматичної динаміки літератури» також є важливим

доповненням до когнітивної теорії, оскільки демонструє, як навіть синтаксичні структури стають інструментом когнітивного осмислення. На думку дослідника, «поетичний синтаксис – це засіб фіксації нестандартного сприйняття реальності, що імітує мисленнєві деформації, притаманні художньому досвіду» [Kibski : 6].

В українському мовознавстві когнітивний підхід також активно розвивається. Н. Ходаковська наголошує, що віршований текст є «складною когнітивною структурою, яка поєднує в собі концептуальну, емоційну і культурну інформацію, зашифровану у мовній формі» [Ходаковська : 55]. Відтак, аналіз художнього тексту має враховувати не лише семантику, а й емоційно-когнітивну специфіку мовного матеріалу.

Значний внесок у теоретичну розробку когнітивного підходу зробила також О. Коваленко, яка у своїй праці акцентує увагу на тому, що когнітивна поетика не лише інтерпретує текст, а й моделює його рецептивну динаміку. За її словами, «поетичний текст – це структура, яка реалізує і одночасно актуалізує когнітивний потенціал читача через складну систему вербальних і невербальних тригерів» [Коваленко : 49].

Отже, основні теорії когнітивного аналізу художнього тексту – концептуальна метафора, фреймова семантика, ментальні простори, когнітивна поетика та корпусний аналіз – у своїй сукупності створюють потужний аналітичний інструментарій для розуміння поетичних творів як когнітивних артефактів. Вони дозволяють розглядати поезію не лише як текстову одиницю, а як складну систему взаємодії мови, думки, культури й досвіду. Такий підхід відкриває нові перспективи інтерпретації, зокрема у міждисциплінарному аспекті – на стику лінгвістики, психології, культурології та літературознавства.

Поетичне мовлення відзначається особливою формою організації – як на лексико-семантичному, так і на синтаксичному, прагматичному та концептуальному рівнях. У когнітивному підході ця особливість пояснюється не лише естетичною функцією поетичних засобів, а й їхньою здатністю активізувати специфічні ментальні процеси в читача: створення образів, реконструкцію концептів, інтерпретацію культурних архетипів. Поетичні засоби постають як інструменти когнітивного

моделювання дійсності, інтенсифікації уваги та активації досвіду, що значно поглиблює сприйняття тексту.

Одним із ключових елементів когнітивної взаємодії є метафора, яка виконує в поезії не лише роль тропу, а й концептуального механізму. Як зазначає Т. Май, «поетичні метафори вказують на приховану архітектуру досвіду, бо організують нові когнітивні картографії світу» [Maj : 86]. Метафора активізує аналогічне мислення, що дає змогу читачеві «переносити» значення між концептуальними доменами, утворюючи нові інтерпретаційні шляхи. Такі шляхи часто не є раціональними, але мають сильну емоційну та асоціативну силу, що значно впливає на глибину естетичного переживання.

Н. Іванова в цьому контексті зазначає, що «поетичні образи функціонують як репрезентації ментальних моделей, які залучають символічне й підсвідоме мислення» [Іванова : 53]. Таким чином, метафора в поезії стає не стільки оздобою, скільки когнітивною віссю тексту. Наприклад, вживання метафор на основі тілесного досвіду (embodiment) дозволяє реалізувати концептуальні схеми, властиві щоденному людському досвіду: вертикальність, контейнерність, рух тощо.

Окрім метафори, важливим поетичним засобом когнітивного впливу є символ, який, як підкреслює Н. Іванова, «виконує функцію стисненого коду багатошарових концептів, що активізуються на тлі культурного і ментального контексту» [Іванова : 55]. Символ є «тригером» глибинних знань, що часто виходять за межі раціонального осмислення. Когнітивна інтерпретація символу відбувається через реконструкцію культурно обумовленого ментального простору, що дозволяє читачеві брати участь у співтворенні смислу.

У поезії надзвичайно важливою є фонетична організація тексту, що також виконує когнітивну функцію. Як стверджує А. Мастальскі, «звукова форма вірша не лише підсилює його ритмічну і емоційну виразність, а й формує відповідні когнітивні реакції – імітацію станів, динаміки, ментальних імпульсів» (Mastalski: 91). Ритм, алітерація, асонанс – це не просто стилістичні фігури, а механізми, які формують відповідний емоційно-когнітивний стан, що слугує «глом» для рецепції образів.

Серед синтаксичних засобів важливе місце займає енжамбеман (перенесення), який виконує функцію когнітивної дестабілізації. Порушення звичних структур спонукає читача переосмислити зв'язки між словами й смислами. Як зазначає Мастальскі, «енжамбеман розриває автоматизовані очікування, змушуючи читача до ментального зусилля – реконструювати структуру смислу» [Mastalski : 95]. У цьому виявляється здатність поетичного синтаксису бути інструментом когнітивної активізації.

Подібну думку висловлює К. Кібскі, підкреслюючи, що «граматична нестандартність у поезії слугує ментальним сигналом: вона активізує гештальтний аналіз і дозволяє читачеві побачити неочевидні значення» [Kibski : 5]. У цьому сенсі синтаксис у поезії – це не лише форма, а спосіб концептуалізації, «мислення мовою».

Не менш важливою є інтертекстуальність, яка, згідно з А. Окопєнь-Славінською, «працює як форма когнітивної навігації у просторі літературного досвіду» [Okopień-Sławińska : 7]. Посилання, алюзії, цитації – це не просто культурні відсилання, а спосіб створення багатошарового концептуального простору, в якому читач повинен активізувати знання, пам'ять, інтерпретаційні стратегії.

Образотворчі засоби також відіграють когнітивну роль. За спостереженням П. Вішневського, «поетичні образи утворюють ментальні карти, в яких читач орієнтується за допомогою досвіду, аналогій, культурної інтуїції» [Wiśniewski : 66]. Тут поетика образу постає не як опис зовнішнього, а як інструмент доступу до внутрішнього – емоційного, ментального, концептуального.

Як підкреслює Е. Зелінська, когнітивна поетика має справу з «інтерфейсом між мовою та мисленням, де поетичні засоби виступають як активатори ментальних структур» [Zielińska : 48]. Зокрема, такі засоби, як оксюморон, парадокс, анафора, синестезія, реалізують не лише естетичну функцію, а й когнітивну, оскільки вони моделюють роздвоєність сприйняття, конфлікт значень, емоційне напруження, що стимулює когнітивну рефлексію.

О. Коваленко, узагальнюючи, стверджує: «поетичний текст – це ментальна машина, яка через формально-естетичні засоби керує увагою, емоціями та інтерпретаційною активністю

читача» [Коваленко : 50]. У такий спосіб поезія не просто відображає реальність, а створює альтернативну концептуальну реальність, у якій можлива взаємодія досвідів – автора й читача.

Лінгвістична експлікація когнітивної ролі поетичних засобів також представлена у працях українських дослідників. Л. Гриценко підкреслює, що «образність у поезії реалізується не як художня прикраса, а як механізм концептуалізації суб'єктивного досвіду, що набуває універсальних форм» [Гриценко : 35]. Це підтверджує гіпотезу про поетичні засоби як когнітивні архітектури.

Цікавим є також зв'язок між емоційним і когнітивним вимірами поетичного сприйняття. Як стверджує А. Новак, «емоційне відгукування на поетичний текст є невіддільним від когнітивного моделювання його смислу, оскільки метафора, образ, синтаксична структура викликають одночасно і реакцію, і рефлексію» [Nowak : 122]. Це положення є принциповим для розуміння поезії як поліфонічної когнітивної події.

Таким чином, поетичні засоби в межах когнітивної поезики виконують функцію не лише виразності, а й моделювання, активізації, структурування досвіду. Вони слугують містком між автором і читачем, між думкою і емоцією, між текстом і ментальними структурами. Когнітивне сприйняття поезії – це не просто декодування тексту, а співпереживання, співрозуміння, реконструкція концептуальних світів. Поетичні засоби виступають у цьому процесі

як ключові механізми трансформації мови у смисл, а тексту – у досвід.

Висновки. У межах проведеного дослідження встановлено, що поетичний текст є складною когнітивною структурою, яка об'єднує мовні, ментальні та культурні компоненти. Когнітивно-лінгвістичний підхід дозволяє інтерпретувати поетичне мовлення не лише як естетичну форму, а як засіб концептуалізації досвіду, моделювання світу та репрезентації індивідуального й колективного мислення. Ключову роль у цьому процесі відіграють такі когнітивні механізми, як концептуальна метафора, образна схема, ментальний простір і концептуальний блендинг. Поетичні засоби – метафора, символ, енжамбеман, синестезія, інтертекстуальні вкраплення – виступають не лише тропами чи стилістичними прийомами, а й інструментами когнітивної активізації свідомості читача.

Проаналізовані теоретичні джерела дозволяють стверджувати, що поетичний текст виконує не лише художню, а й пізнавальну та інтерпретаційну функції. У цьому контексті він постає як об'єкт, що заслуговує окремої уваги з боку когнітивної лінгвістики, зокрема в аспекті взаємодії мови, мислення й культури. Таким чином, когнітивно-лінгвістичний аналіз поетичного тексту відкриває нові перспективи у вивченні художнього мовлення, дозволяючи виявити глибинні закономірності формування образності, смислу та емоційного впливу на адресата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bernacki M. Tekst jako partytura. O pożytkach płynących z Ingardenowskiej konkretyzacji dzieła literackiego. *Ethos*. 2024. Vol. 37. № 3. С. 147–161. DOI: <https://doi.org/10.12887/37–2024–3–147–11>
2. Karlińska A., Czwordon-Lis P., Maryl M. Korpus tekstowy jako narzędzie literaturoznawcze. *Teksty Drugie*. 2023. № 6. С. 294–319. URL: <https://journals.openedition.org/td/24493> (дата звернення: 07.06.2025).
3. Kibski K. Gramatyczna dynamika literatury – perspektywa badawcza. *Forum Poetyki*. 2022. № 30. DOI: <https://doi.org/10.14746/fp.2022.30.38031>
4. Kowalska M. Kognitywne aspekty interpretacji tekstów poetyckich. *Studia Polonistyczne*. 2022. Vol. 45. С. 95–105.
5. Maj T. Metafory konceptualne w poezji: podejście kognitywno-lingwistyczne. *Teksty Drugie*. 2025. № 3. С. 80–90.
6. Mastalski A. S. Ruch i znaczenie (w) przerzutni. *Studia Poetica*. 2022. № 2. С. 85–98. URL: <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/handle/11716/7495> (дата звернення: 01.06.2025).
7. Nowak A. Analiza kognitywna metafor w poezji polskiej XXI wieku. *Język i Kultura*. 2021. Vol. 31. С. 120–130.
8. Okopień-Sławińska A. Intertekstualność, dialogowość i przytoczeniowa budowa utworu literackiego. *Teksty Drugie*. 2020. № 5. URL: <https://tekstydrugie.pl/pl/biblio/wieloglos-o-poezji/> (дата звернення: 01.06.2025).
9. Wiśniewski P. Образование поэтыкы а структуры когнитывне: прыпadeк поэтыкы współczesnej. *Przegląd Humanistyczny*. 2023. Vol. 67. № 2. С. 60–70.
10. Zielińska E. Kognitywna poetyka: między językiem a myśleniem. *Lingwistyka Stosowana*. 2024. Vol. 10. № 1. С. 45–55.
11. Гриценко Л. М. Когнітивні механізми створення образності в поетичних текстах. *Мовознавство*. 2023. № 2. С. 30–36.

12. Дяченко Т. О. Концептуальні метафори в українській поезії: когнітивно-дискурсивний аналіз. *Філологічні студії*. 2024. № 5. С. 75–82.
13. Іванова Н. С. Когнітивні аспекти інтерпретації символіки в поетичних творах. *Сучасна філологія*. 2025. № 1. С. 50–58.
14. Коваленко О. В. Когнітивна поетика: теоретичні засади та методологія аналізу поетичного тексту. *Українське мовознавство*. 2021. № 4. С. 45–52.
15. Мельник І. П. Метафоричне мислення у сучасній українській поезії: когнітивно-лінгвістичний підхід. *Наукові записки Інституту української мови*. 2022. Вип. 28. С. 60–67.
16. Ходаковська Н. Г. Віршований текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. *World Science*. 2020. Т. 2. № 2 (54). С. 52–58. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/28022020/6941

REFERENCES

1. Bernacki M. (2024) Tekst jako partytura. O pożytkach płynących z Ingardenowskiej konkretyzacji dzieła literackiego. [The text as a score. On the benefits of Ingardenian concretization of a literary work] *Ethos*, 37, 3, 147–161. [in Polish].
 2. Karlińska A., Czwordon–Lis P., Maryl M. (2023) Korpus tekstowy jako narzędzie literaturoznawcze. [Text corpus as a literary research tool] *Teksty Drugie*, 6, 294–319. [in Polish].
 3. Kibski K. (2022) Gramatyczna dynamika literatury – perspektywa badawcza. [The grammatical dynamics of literature – a research perspective] *Forum Poetyki*, 30. [in Polish].
 4. Kowalska M. (2022) Kognitywne aspekty interpretacji tekstów poetyckich. [Cognitive aspects of interpreting poetic texts] *Studia Polonistyczne*, 45, 95–105. [in Polish].
 5. Maj T. (2025) Metafory konceptualne w poezji: podejście kognitywno–lingwistyczne. [Conceptual metaphors in poetry: a cognitive-linguistic approach] *Teksty Drugie*, 3, 80–90. [in Polish].
 6. Mastalski A. S. (2022) Ruch i znaczenie (w) przerzutni. [Movement and meaning (in) enjambment] *Studia Poetica*, 2, 85–98. [in Polish].
 7. Nowak A. (2021) Analiza kognitywna metafor w poezji polskiej XXI wieku. [Cognitive analysis of metaphors in 21st century Polish poetry] *Język i Kultura*, 31, 120–130. [in Polish].
 8. Okopień-Sławińska A. (2020) Intertekstualność, dialogowość i przytoczeniowa budowa utworu literackiego. [Intertextuality, dialogism and the quoted structure of a literary work] *Teksty Drugie*, 5. [in Polish].
 9. Wiśniewski P. (2023) Obrazowanie poetyckie a struktury kognitywne: przypadek poezji współczesnej. [Poetic imagery and cognitive structures: the case of contemporary poetry] *Przegląd Humanistyczny*, 67, 2, 60–70. [in Polish].
 10. Zielińska E. (2024) Kognitywna poetyka: między językiem a myśleniem. [Cognitive poetics: between language and thinking] *Lingwistyka Stosowana*, 10, 1, 45–55. [in Polish].
 11. Hrytsenko L. M. (2023) Kognitywni mekhanizmy stvorennia obraznosti v poetychnykh tekstakh. [Cognitive mechanisms of creating imagery in poetic texts] *Movoznavstvo*, 2, 30–36. [in Ukrainian].
 12. Diachenko T. O. (2024) Kontseptualni metafory v ukrainskii poezii: kognityvno-dyskursyvnyi analiz. [Conceptual metaphors in Ukrainian poetry: a cognitive-discursive analysis] *Filolohichni studii*, 5, 75–82. [in Ukrainian].
 13. Ivanova N. S. (2025) Kognityvni aspekty interpretatsii symboliky v poetychnykh tvorakh. [Cognitive aspects of interpreting symbolism in poetic works] *Suchasna filolohiia*, 1, 50–58. [in Ukrainian].
 14. Kovalenko O. V. (2021) Kognityvna poetyka: teoretychni zasady ta metodolohiia analizu poetychnoho tekstu. [Cognitive poetics: theoretical foundations and methodology of poetic text analysis] *Ukrainske movoznavstvo*, 4, 45–52. [in Ukrainian].
 15. Melnyk I. P. (2022) Metaforychne myslennia u suchasni ukrainskii poezii: kognityvno-lingvistychnyi pidkhid. [Metaphorical thinking in contemporary Ukrainian poetry: a cognitive-linguistic approach] *Naukovi zapysky Instytutu ukrainskoi movy*, 28, 60–67. [in Ukrainian].
 16. Khodakovska N. H. (2020) Virshovanyi tekst yak ob'iekt lingvistychnoho doslidzhennia. [Verse text as an object of linguistic research] *World Science*, 2(2(54)), 52–58. [in Ukrainian].
-

O. M. POKHYLIUK

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Philology,

Communal Higher Education Institution "Vinnytsia Humanities Pedagogical College", Vinnytsia, Ukraine

E-mail: olhovaolena@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2786-4055>

POETIC TEXT AS AN OBJECT OF COGNITIVE-LINGUISTIC ANALYSIS

The article examines the poetic text through the prism of the cognitive-linguistic paradigm, which places the connection between language, thinking and culture at the center of the study. The author emphasizes that language within the cognitive approach functions as a tool for representing and conceptualizing reality, and the poetic text is a special form of its verbal embodiment. In the context of modern linguistic analysis of poetry, special attention is paid to such concepts as concept, conceptual metaphor, figurative scheme, mental space and frame.

A significant place in the analysis is occupied by the theory of conceptual metaphor (Lakoff, Johnson), which indicates the deep metaphoricality of human thinking. In poetic discourse, metaphor is considered as a mechanism for cognitive structuring reality, capable of transmitting the abstract through the concrete. The author gives examples of how metaphorical and symbolic modeling creates semantic depth of the text, enhances the cultural specificity of images, and facilitates interpretation using intuitive cognitive scenarios.

Special emphasis is placed on mental spaces and conceptual blending as tools of poetic thinking that allow combining different-level concepts within a single figurative structure. In addition, the role of intertextuality, syntactic innovations such as enjambement, and other poetic devices (rhythm, alliteration, anaphora, paradox) is analyzed, which act not only as stylistic techniques, but also as cognitive mechanisms for activating attention, memory, and associative thinking.

It is substantiated how poetic speech functions as a means of cultural memory, worldview coding, and aesthetic structuring of experience. The author summarizes that the poetic text appears as a complex cognitive-cultural construction, which not only reflects reality, but also creates its conceptual models in the mind of the addressee. Attention to poetic means in this approach allows us to identify new ways of thinking through language and new models of receptive interaction between the text and the reader.

Key words: cognitive linguistics, poetic text, conceptual metaphor, mental space, imagery, cognitive poetics.